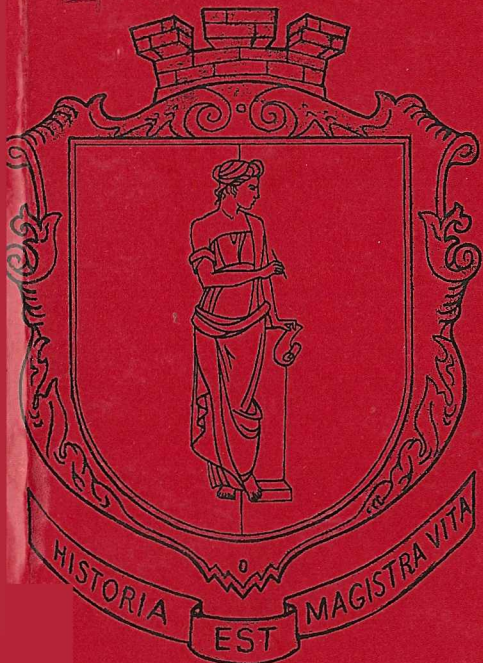

34(100)(082)
170

**ДОСЛІДЖЕННЯ І РОЗВІДКИ
З ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ І
ПРАВОНАВСТВА**

Випуск 10

МАК Т.Ф.,
доцент, кандидат
історичних наук

ВІДРОДЖЕННЯ ЯК СКЛАДОВА СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ЕПОХИ

В статті йдеться про використання терміну «Відродження» в сучасній історичній науці. Термін виникає в XV ст., відповідає уявленням того часу, але не задовольняє потребам сучасної медієвістики. Термін «Відродження» не передбачає розкриття того механізму, що діяв протягом середньовіччя. В статті розкриваються складові середньовічного етапу і обґрунтовується невідповідність терміну «Відродження» тим змінам, що відбувались у суспільстві.

Ключові слова: *Відродження, середні віки, періодизація*

Рассматривается проблема использования термина «Возрождение» в современной исторической науке. Термин появляется в XV веке, соответствует представлениям того времени, но не является точным в рамках современной медиевистики. Термин «Возрождение» не предполагает раскрытия сущности того механизма, который действовал на протяжении средних веков. В статье раскрываются составляющие средневекового этапа и обосновывается несоответствие термина «Возрождения» тем изменениям, которые происходили в обществе.

Ключевые слова: *Возрождение, средние века, периодизация*

The issue of the article is usage of the term "Renaissance" within contemporary historical studies. The term occurred in the fifteenth century corresponding to perceptions of that period, however it does not meet demands of modern medieval studies. "Renaissance" term does not provide disclosure of the mechanism, that was in effect during Middle Ages. The article describes the components of the medieval stage and proves the inconformity of "Renaissance" term to the changes that have happened in society.

Keywords: *Renaissance, MiddleAges, periodization*

Термін середні віки і термін Відродження давно, а бо і з самого початку не відповідали сутності, наповненості самого періоду.

Тим самим була створена умова, яка не давала можливості зануритись у пошуки відповідей на багато запитань. Що є сутні-

стю середньовіччя? Відродження – закономірне продовження середніх віків? Чи є стародавні греки, римляни, період середньовіччя проявом одного і того ж цивілізаційного феномену? Чи це різні цивілізації, що існували приблизно на одному просторі в різні часи? І тоді перехідний момент – це злам? Чи поява нового? М.С. Бобкова навіть пропонує відмовитись в даному випадку від терміну «перехідна» епоха, а визначати цей період як «епоха катастроф», хронологічний етап економічного, соціального, політичного, культурного вибуху [1, 111]. В той же час Ж. Делюмо стверджує: «Якщо би в книгах, присвячених історії, скасували два найважливіших поняття (і при цьому у рівному ступені неточних) “Середньовіччя” і “Відродження”, то наше розуміння періоду, яке тривало від правління Філіпа Красивого до Генріха IV, досягалося би з більшою легкістю. Ми б позбавились цілої серії забобонів одним ударом. І передусім, ми звільнилися би від ідеї, що часи темряви від епохи світла відділені глибоким розломом» [4, с.7]. Те, що середньовіччя – період темряви, «темні віки» теж дуже давній, до речі, стереотип. Д.Харитонович, наприклад, зауважує, що слово «Відродження» ми завжди пишемо з великої літери, а «Середньовіччя» - не завжди [7]. І це можна розглядати як відтінок ставлення до періоду середніх віків.

Як буває, нова епоха, епоха Відродження, проявилась виразно і бурхливо. Але чи співпали ці прояви з її початком? Термін “Відродження” дуже відволікає від пошуків витоків епохи XIV-XV ст., спрямовуючи думку на виокремлення того, що відроджується.

Нова епоха наступила в Західній Європі на межі XIV-XV ст.. Що стосується Італії, де вперше були помічені прояви цієї епохи, то хронологічні рамки італійського Відродження охоплюють час з другої половини XIII по першу половину XVI століття. Сучасники змін головне вбачали в тому, що лежало на поверхні – цікавість до знань античності. Термін Відродження зустрічається вже у XV ст.. у італійських авторів, він отримав широке розповсюдження завдяки відомій праці Дж. Вазарі «Життєопис найвідоміших художників, скульпторів та архітекторів» (перше видання – 1550 р.). Джорджо Вазарі - архітектор, живописець, історик мистецтв XVI ст. вводить цей термін в історію мистецтв для зазначення історичної епохи, і його зміст означає «відродження

старовини» (*rinascimento dell'antichia*). Він означав не епоху, а швидше програму діяльності на честь розквіту освіти, наук, мистецтв та вдосконалення самої людської природи. В своїх мріях гуманісти – виразники цієї програми – бачили себе подібними сучасникам Цицерона та Овідія, а весь проміжний, більш ніж тисячолітній, період розглядали як «середні віки» (*medii aevi*). Отже, термін ввели самі носії цієї культури – гуманісти, бачили в ньому перед усе відновлення класичної, “золотої” латини; це базувалось на розумінні, що видатні автори стародавності були причетні божественної істини і готували людство до її сприйняття. Щоб зрозуміти стародавніх, вони, по-перше, реабілітували язичницьку літературу, яка відкидалась духовенством; по-друге, гуманісти своє завдання вбачали в створенні нової концепції літератури, а заради цього потрібно очистити мову (перед усім латину) і повернути її до класичних взірців.

До XVIII ст., представники якого вважали свій час «Просвітництвом», ця епоха «Відродження» - «Ренесанс», як зазвичай почали її називати, користуючись французькою мовою, почала сприйматись саме як уже минуле, а до середини XIX ст., до часу, коли складався науковий метод пізнання історії, і минулим стала вже і епоха Просвітництва, обидва ці терміни міцно увійшли в ужиток. Але в той же час з ними все більше пов'язувались поняття розквіту культури та мистецтва, і загальне захоплення соціологією та політичною економією привело до певного нехтування цими термінами в загальній історичній хронології. Але треба зазначити, що в традиційних визначеннях епох сутність позначається не соціально-економічними, а більш людськими поняттями, що відбивають політичні події або явища культури – як то «переселення народів», «хрестові походи», «осінь середньовіччя». В XX ст. історична думка зробила черговий оберт, осмислення за допомогою вже іншого інструментарію дозволило історикам впевнено шукати людину в історії, і наприкінці XX – на поч. XXI ст. традиційні назви епох почали посідати свої звичні місця, при цьому зміст їх постійно поглиблюється. Сьогодні, все уважніше придивляючись до терміну «Відродження», вчені виокремлюють відтінки, невідповідні сутності процесів, що ставали провідними в цей період. І зокрема зауважують, що «вже самою своєю назвою Відродження чіт-

ко визначалось як рух, звернений до минулого» [4, с. 81]. Але ж європейська історія концептуально давно розглядається як рух до прогресу. Крім того «повернення до античності нічого не означало ні для винаходу механічного годинника і книгодрукування, ні для вдосконалення артилерії, ні для ведення подвійної бухгалтерії або векселів на пред'явника, ні в організації банківських ярмарок. У слів тим не менш довге життя. Вони нав'язуються нам мимоволі» [4, с.8]

Характерною рисою гуманізму було висування на перший план етики – науки про людину та його покликання, антропоцентризм на противагу геоцентризму філософії попередньої епохи. Ідеалом гуманістів була всебічно розвинута, морально досконала особистість, що живе в гармонії з природою. Нова ідейна течія зародилась наприкінці XIV ст.. в Італії, і тому є пояснення. Як зазначає Ж. Дюбі: «Ті, хто домігся ліпшого успіху, силкуються позбутися безкультур'я... І все ж у Франції наприкінці XIII ст.. всі буржуа залишаються неотесами. Але не в Італії – справжній країні міст» [5, с.170]. Невипадково появу нових ідеалів пов'язують з городянами, і розвиткові Італії в цей період приділяють особливу увагу.

В Італії в середньовіччя рано з'являються великі торгівельні міста. В умовах розвитку вотчинного господарства сприятливий клімат є додатковим важелем. Поява зацікавленого власника як наслідок розвитку феодальних стосунків, в основі формування яких в свою чергу розвиток приватної власності на землю – таким є ланцюжок, що приводить до появи нової фігури середньовічного суспільства – середньовічного городянина. Кількість виробленого продукту в процесі ствердження феодальної системи збільшується; вже в умовах вотчини з'являється можливість відокремлення ремісників від землеробів, і, врешті решт, виникають окремі поселення ремісників – середньовічні міста. Сприятливе оточуюче сільськогосподарське середовище і можливість користування старими римськими торгівельними шляхами, що давала можливість відновити торгівлю зі східними країнами і вести в значних обсягах торгівлю з іншою Європою (золото, слонина кістка, парча, масла), чим не могли скористатись в інших регіонах Західної Європи – так поступово проявлялись переваги Апеннінського півострова в нових історичних умовах.

До XII ст. багато міст Італії стали самостійними республіками. Особливі можливості, які склались на Апеннінському півострові для італійських міст, робили їх майже від виникнення незалежними фінансово, а традиції германської общини в поєднанні зі звичкою населення жити в правовому полі посилювали можливості і перспективи зберегти незалежність - і фінансову, і політичну. Городяни Італії, таким чином, не були зацікавлені в політичному об'єднанні країни. А це в свою чергу посилювало розмаїття проявів нових тенденцій в житті при всій спільності похідних чинників.

З розвитком міст пов'язана поява важливого суспільного явища. Воно передусім, начебто, торкається інтелектуального життя середньовічної Європи. Але оскільки породжене воно запитамі нового суспільного стану, який відігравав все більшу і більшу роль, явище це також стало багатозначним. Йдеться про появу середньовічних університетів. Населення міст, яке поривало з традиціоналістською общинною свідомістю, яке не могло скористатись досвідом пращурів в своєму повсякденному житті, потребувало дослідного знання. Буржуазія, в силу того, як вона займалась лихварськими, банківськими справами потребувала чималих знань з природознавчих наук, математики; оформлення угод потребувало юридичних знань. При цьому бюргери починають підтримувати людей розумової праці, послуг яких потребували - юристів, лікарів, вчителів. Школи, які могли б задовольнити потреби в різноманітних знаннях зростають, і на базі особливо відомих на той час (наприкінці XI - у XII ст.) утворюються університети.

Отже, розвиток міст Італії привів до утворення нового прошарку населення. Великі кошти і знання, які набували представники цього класу давали можливість оцінити культурні коштовності, зусилля людей розумової праці. З цим пов'язано виникнення нової концепції істинної шляхетності як результату зусиль особистості, його особистісна якість, а не ознака родовитості.

Тобто кожний з тих, хто населяв місто, особисто прагнув і досягав результату, який він сам запрограмував, докладаючи при цьому чимало зусиль, і не тільки в сфері виробництва, що було головною функцією міст при їх появі, а й в розумовій сфері. Чим більше накопичувалось знань в суспільній свідомості, тим більше була в них потреба, і розширення світогляду за цих умов неминуче. Отже, викликаються до життя не тільки нові види діяльності людини, а і в кожній людині проявляються різнобічні здібності,

інколи в досить різних сферах. «В тих випадках, коли прагнення до найвищої освіти особистості поєднувалось в людині з сильною різнобічною натурою, що засвоїла всі елементи тогочасної освіти, створювався тип «всебічної людини» - тип, що виключно належав Італії», - підкреслив свого часу Якоб Буркгардт, засновник культурно-історичної концепції Відродження [2, 135].

Поява городян як результат розвитку феодальної системи, таким чином, є не тільки появою нових видів діяльності людини, але й проявом пошуків у самій людині нових здібностей, що в завершеному вигляді привело до появи нової концепції дійсно шляхетної людини - шляхетність пов'язують не з походженням, а з особистими якостями та добродетелями, які потрібно культивувати. Розвиток індивідуалізму, усвідомлення індивідуумом свого місця – є очевидними. Цей процес відбувався не тільки наприкінці періоду, коли став помітним, а й протягом всього середньовіччя. І безумовно цьому сприяв розвиток приватної власності. Ще одним чинником, за допомогою якого стверджувалось в людині осібне протягом середньовіччя, стало християнство.

Християнізація германських племен розпочинається в епоху Великого переселення народів. І якщо до XI ст. християнська доктрина вимагала розуміння Бога без осмислення, то з XI ст. розум вже повинен був працювати на основі віри, всередині віри, щоб у всій повноті виявити її одкровення. Це означало вельми важливу зміну в структурі християнського життя: якщо, з одного боку, людина потребувала надприродного озаріння віри, то з іншого – вона приходить до впевнення, що віра, в свою чергу, потребує озаріння її людиною. Таким чином, людина, яка ще зовсім недавно була принижена, починає самостверджуватися, вірити в себе [6, с.85].

З перших століть н.е. християнство стверджує в людині індивідуалізм. В той же час приватна власність, ще й як основа життя, неможлива без усвідомлення індивідуального. Адже наявність “мого” безглузда без чіткого усвідомлення індивідуального буття, автономності свого “Я”. З закінченням формування феодальних відносин людина як осібна одиниця набуває все більшого значення, з'являється власник, який є розпорядником на певній території, і це не може не відбитись на внутрішньому розвитку людини. Розвиток приватної власності в умовах розповсюдження християнства сприяли одному і тому ж – розвитку індивідуалізму.

А.Я. Гуревич стверджує, що германці ще до завоювання римської імперії мали приватну власність [3, с. 29], а значить протягом всього середньовіччя в людині посилюється особистісний початок, і цьому сприяють як соціально-економічні, так і ідеологічні чинники. І як результат: «Середньовіччя залишило нам... спадок, можливо, найдорогоцінніший і одночасно найвитонченіший – людську особистість. Те, що відрізняє європейську культуру від усіх світових культур, в кінцевому результаті зводиться, вирогідно, до напрацювання індивідуальної особистісної свідомості» [7].

Отже вибух XIV – XV ст. був таким для людей XVI–XVII ст., але він підготовлений безперервним розвитком соціуму протягом середньовіччя. Останнє несе в собі всі складові протягом тисячолітнього існування.

Потрібно, вирогідно, відмовитись від поняття епоха Відродження, залишивши його, можливо, тільки в мистецтвознавстві, щоб став зрозумілішим поступовий розвиток середньовічного суспільства, закономірність всіх проявів епохи як паростків саме середньовічного періоду історичного розвитку Західної Європи.

Список використаних джерел та літератури

1. Бобкова М.С. Периодизация Западноевропейской истории в сочинениях мыслителей XVIII-XVIII веков // Новая и новейшая история. - 2002. - № 1. –С. 109 - 126
2. Буркгардт Я. Культура Италии в эпоху Возрождения / Якоб Буркгардт : [перевод с нем. С.Бриллианта]. - Смоленск: Русич, 2002. - 448 с.
3. Гуревич А.Я. Начало феодализма в Европе // Гуревич Арон Яковлевич. Избранные труды : в 2-х т. - М – СПб: Университетская книга, 1999. – Т.1. - 350 с.
4. Деломо Жак Цивилизация Возрождения / Жак Деломо : [перевод с франц. И.Эльфонд]. – Екатеринбург: У-Фактория, 2006. – 720 с.
5. Дюбі Ж. Доба соборів: Мистецтво та суспільство 980-1420 років / Жорж Дюбі : [переклад з франц. Г. Філіпчука та З. Борисюк]. - К.: Юніверс, 2003. – 320 с.
6. Ортега-и-Гассет Х. Вера и разум в сознании европейского средневековья // Человек.- 1992.- № 2.
7. Харитонович Д. Современность Средневековья [Электронный ресурс] // Д. Харитонович. – Новый мир. - № 10 . – Режим доступа : http://magazines.russ.ru/novyj_mi/2000/10/sovr.html